
HOZZÁSZÓLÁS

KÚTRA MÛNNEK

Kupuszinai adalék a hajnali mosdatás kérdéséhez

SILLING ISTVÁN

A magyar és a szláv népek régi lakodalmi szokásainak gazdag tárházát nyitotta ki ismét Jung Károly néprajzkutató *A hajnali mosdatás kérdéséhez* című tanulmányában.* Írásának egyik célja rávilágítani egy népszokás valamikori meglétére és eltűnésének körülményeire, idejére. A rég s manapság lejegyzett adatok segítségével végzett összehasonlítás bebizonyította a szokás meglétét a Monarchia déli részén a szlávokkal együtt élő magyarság körében. Joggal hiányolja azonban a mai ismereteket erről a népszokásról. Dolgozatának végén az ilyen jellegű feltáró munkát sürgeti, hogy néprajztudományunk e területének fehér foltjai is csökkenjenek.

Írásunk e célt szolgálja, s talán nem lesz érdektelen, hiszen egy bácskai falu, Kupuszina szokásanyagából épp az ide vonatkozó részt tárgyalja.

Kupuszina lakosságának eredete pedig, magyar és szlovák telepések népesítettek bé e falut 1752-ben, igazolhatja Jung Károly állítását a szokásátadás kölcsönös lehetőségéről. Gyűjtésünk idejében már kipuhatolhatatlan az esetleges adásvetés konkrét esete, de nem is ez a célunk. Csupán adalékot szeretnénk nyújtani a vajdasági néprajzkutatóknak e népszokás itteni meglétéről, elhalásának idejéről.

Természetesen nem a mai kupuszinai lakodalom része a hajnali mosdatás. Adatközlőink nyolcvanon felüli emberek, akik a maguk, a saját lakodalmukra emlékeztek, amelyben még élt a hajnali mosdatás szokása. Az időpontok mutatják majd, hogy Kupuszinán ez a rítus tovább élt – valószínűleg nemcsak Kupuszinán –, mint az eddig ismert lelőhelyeken.

Van egy adatunk, mely szerint mosdattak még a harmincas évek második felében is, de ez csupán kuriózumnak tekinthető, hiszen több adat szól amellett, hogy ekkor már nem mosdatott az újmenyecske. Azonban egy évtizeddel előbb ez a szokás még létezett a kupuszinai lakodalomban.

Valljanak most erről maguk az adatközlők:

„(– Mikor történt a mosdatás?)

– Akkor másnap reggē. Mēntek a kútra, mikor mellikre, akár mellikre, a faluba, utcān, az

* Hfđ, 1982. április, 486–504.

utcán, kint vót a kút az utcán, mer akkor vótak még kutak, sok. Többnyire is mindég a kutak az utcán vótak, ugyé. No, és akkor oda vezették a menyecskét. Mikor házajöttek, akkor a menyecske mosdatott. Hát a kúton csak húzta a vizet, háromszor kihúzott, azt kiöntötte, fére, nem tele vödörre, hát csak húzot valamennyit. És a negyedszer akkor öntötte ezt, amit hazahoztunk.

(– Miben hozta haza?)

– Vödörbe, vödörbe.

(– A kúton táncoltak vagy danoltak?)

– Addig, addig, még a vizet húzta. Addig:

Röggé van hármát,
Fázik a lábom,
Nem fogok itt álnyi,
Vizet énteni,
Lovakat itátnyi.
Röggé van harmat,
Fázik a lábom,
Nem fogok itt álnyi.

Ez vót. És akkor beleöntötte, ezét valami háromszor-négyszer elzenézték, eltáncoták, amég í meghúzta azt a vizet. No, és utánna beöntötte a vödörbe, amennyit hozott házá, amibe mosdatott.

(–Kit mosdatott?)

– Mind, ákik vótak a lakodalomba. Ákik még másnap reggel bdaméntek, azt még mind mosdatta. Mind, mind, mind, sorba, áki ot vót. Csak sorbá.

(–Meg is törölte?)

– Még. A másik törölte. Nem é, hanem egy menyecske, másik menyecske vót, fiatal menyecske. Az térélgetét utánna. Törüközövel. Fehér törükézével.

(– Ezért járt valami?)

– Nem, hát járt valami, mer ázé mindénki adot neki pár dínárt. Az a zivé vót. Kezibe adták.

(– Áz-öregvőfélynek nem volt ebben szerepe?)

– Nem, öregvéfény má másnap akkor nem vót. Nem.

(– A maga lakodalomban volt ilyen?)

– Ez vót az én lakodalombá is.

(– Melyik kúton húzta a vizet?)

– Jaj, én má nem tudom, hogy, nágyutcábú vót valamellikri, de hogy mellikri, má mos nem tudom.

(– Hányban ment maga férjhez?)

– Hányba? Tizenháromba... Ez divat volt még... Hát ez vót még utánám jó idejig. Ez lehetét még ojan hét-nyóc évig.

(– Miért kellett ezt csinálni?)

– Hát mos mé kellett csinányi? Ez ijen szokás vót, egy kis, téb pénz vót a menyasszonynak. Igén... Öregek (mondták), még a régi öregek, eléttink, amik vótak, még azok, azokru az maradt.

(– A menyecske ezt a nászéjszaka után csinálta?)

– Azután, azután, másnap reggel, Igén, igén.

(– Mit táncoltak a kúton?)

– Csárdást is, frisset is, téb féle nóta vót ot mindén féle, még í meghúzta a vizet.

(– A vendégek arcát mosta?)

– Csak á, csak kicsit, egy tányérba, kicsit égypárszó. Vödörb tányérba kivette (a vizet).

(– Szappan nem volt?)

– Nem, sémmi. Csak kicsit bevizezte a kezit, hogy éppen, no. Mindénki adot pénzt neki, ki mennyit akart.

(– Sok pénz volt az?)

– Akkoribá sok pénz vót, akkor ugyé még...

(– Annyit adtak, mint menyasszonytánckor?)

– Kevesebbet, kevesebbet.”

(*Elmondta 6z. Horváthné Buják Erzsébet, sz6l. 1896-ban.*)

II. „– Tempolombá elméntek másnap regge, hát misére. Ázt szokták úgy, hogy a új menyecske az mindig elmént templomba. Mâ, hogy a, a férje mënt-ë, de a menyecske az elmént. Akkor, amikor hazagyittek, a reggeli vót, osz akkó merítették vizet a kúton, osz akkor a bandát mosdatta. Othun.

(– Nem mentek a falu kútjaira?)

– Vót, hogy elméntek, vót, hogy nem.

(– Mibe merítették?)

– Hât védërbe, ijen istal6védërbe. Ábbú akkó kézze.

(– Kit mosdattok?)

– Hât mindëgyyiket, ázt mindëgyyiket, aki még másnap ot vót a menyegzén.

(– Meg is törölte?)

– Hât, ákkor egy másik még mënt utännâ, osz az vót, hât egy ásszony, hât fijatal asszony, fijatal, mâ a éregek evvë nem foglalkoztak, a fiataloknak vót az a mestërségik.

(– Mivel törölte?)

– Hât tërikézëvë. Vótak, ugyë, mit mondják ojan új tërikézë, akibe vót hogy, mer ot ákoriba még vóták a tërikézëk, ezt mind a mi izëjink sziték, takácsok, osz akkó vót ábbâ oân piros stráf állú, hogy hât az mutasson valamit. Ojännâ.

(– Ezért járt valami?)

– Hât, akkor adtak mégë a menyasszonnák, egy pár fillért, mer akkó még fillërek vóták. Aprót.

(– Hova tették a pénzt?)

– Hât, az a menyecskéjé vót.

(– Hogy adták neki át?)

– Hât hogy, hât odáadták neki, osz ákkó, kezibe... vót neki zsebkendëje, osz ákkó odâ í áztát ráktâ bele.

(– Miért csinálták ezt?)

– Akkor az vót a divát. Szokás.

(– Az arcukat mosta?)

– Hât, a csak a, bevizzate egy kicsit, osz ákkó, isten áldjon.

(– Vödörb6l vette a vizet?)

– Á, kezit belemártottâ, osz ávvâ bekente egy kicsit az arcât. Vót, ámikor hó vót, ákkó még hóvâ. H6vâ.

(– Volt ennek a szokásnak külön nótâja?)

– Hât, réggë vån hármât, fázik a lábom, de hât én azt mâ elfelejtettem.

(– Muzsikáltak is?)

– Hât vót hâ, ámikor még másnap vót, hogy ot vót a zene, vágy hogy még réggë elmënt a zene odâ.”

(*Elmondta P6pë István, sz6l. 1900-ban.*)

III. „– Mikor elmût az esküvë, utännâ szokták 6sszej6nni a szomszédok, másnap, még a testvérëk... és ákkor ot válahogy párádzni kellene. Hât, hogy hogy mënnek széthozni a faluvâl, mënnek, a menyásszony kútra vezet iket, menyásszont, a menyecskét vezet, de nem az urâ, hálëm egy másik legény vezetâ a menyecskét kútra. Akkor a kútbul, 6gszër kiënti a vizet, ákkó még 6gszër húz, mégën kiënti a vizet, ákkor még 6gszër, hármádszor mikor húz, ákkó beönti a vödörbe, úgy kicsit félíg, vagy t6bbet, hogy ne cipëjën az oân sokât, hogy ez a cécók tartsón sokâjíg. Akkor bëmëntek a Putri-kútrâ, mer (odâ) mindenki mënt, de ákkor nem ëre mëntek Sárutcánâk házá, hálëm (véjíg) gyittek a Jâ(nos) utcân és ki a Csillág utcân vágy a Nâ, F6utcân kërî, hât ósz iták, ámëre mëntek, mer a bort mindëg vitték magukká.

(– Hány kútra kellett menni?)

– 6gyre, 6gyën vette a vizet. Mikor haza tërtek, a menyasz, menyecske, még az embërëk, ákkor ot 6sszegyittek, ugye, már egy egész tömb vót. No, ákkor fogjâ iket a menyecske mosdâtni. És utännâ még 6gy másik férfi, az fogjâ iket t6rigetni le a mosogattû, férfi, férfi

és annak a férfinak rendszeresen vágy gátyát vágy pendelt ádták, azt a csinovat pendelt, ámit, vágy az a csinovat gátya vót, oán, mind a zsák, no ojan valómi. Ávva jó mögdörgöni köllött neki, hogy pirosodjon, hogy a menyasszonynak az árcvize hasznos. Köllöt így mögdérgéni, az árcát, és mikor mögdérgéte, hogy ez végigmént, akkor itták rá mégén egy áldomást.

(– De miért hasznos a menyecske vize?)

– Hát mé hasznos a zeregasszonnak a fingja? Ijent tilem nem léhet kérdezni. Még köllöt nekije, mos azt mondom még(int), hogy há, kétszer kiöntenie a vizet, hogy hármádszor híz, akkor is nem tele, védérbe úgy hármád részit. És akkor evvel elmönte köri-köri, mind mondom, és akkor othun megmosdatták, akkor ávval a érés vászonnal, ugye!

– Ádd ide, mögdörgölöm, hogy ne légyen rajtad, nyi, a piszok, vágy nem tudom én!

Persze, áttul az érés vászonytul kivörösödött az az arca: No, hogy ha szép vót a menyasszony, vágy hasznos lesz a vize, jó menyecske lesz beille. Ot minden félet montak... És akkor dobáták neki a tényérba, mikor mosdatot.

(– Tányérból mosdatott?)

– Tányérbú vágy vödörbül... ahogy mosdatot, odá dobáták neki pénzt... Megfizettek, azt, hát ot nem vót akkor még bankó... egy koroná, két koroná, tíz fillér, húsz fillér, öt fillér, egy fillér, ki mennyit dobot bele, annyivá mégelegédet az a menyasszony, az léit annak a tálnak vágy annak az edénynek a fenekire. Mer az kemény pénz vót. Mer ákkó tíz-koronás az akkora érték vót, mit mondják én, mint máma, hát nem mondom, hogy ezer koron, ezer dinár, de ötszáz dinárnak vót az értéke, a tízkoronás.

(– Volt-e valamilyen nóta, amit a kútnál daloltak?)

– Vót, hogyné!

Nácá Kátá, Nácá Kátá, mén a kútrá.

Nem talál á, nem talál a gyalogutrá.

Édesányja mutogátja.

Áz a híres Zsódi Pista csalogatja.

– Mikó mēntek a kútrá. Ákkor még vót tēb, tēb.

Rēggē vān hármát,

Fázik a lábom,

Nem fogok ít áni,

Lovat itatni

– nem tudom ezt. Azt is danolták akkor, mikó mēnt, húztá ki a vizet az a menyecske: Deres a sudárfa, nehéz vizet húzni.

Ismeretlen kislánt nehéz megcsókolni.

Csókolni akartam, nem hájlot a karom,

Ölelni akartam, nem az én galambom.

Ez ijen, népdalnak mondjuk, jobban népdalnak mondjuk, ná akkor még vót ottán, még, még... még dánóták otán, ijen népdal darabokat, de nem az egészet, csak ojan darabot... Nem tudok rágyinni, nyolcvanéves koromra visszamenni hatvanat.

(– Miért kellett a menyecskét a kútra vinni? Van ennek valamilyen jelentősége?)

– Vān. A jelentősége az, hogy az a menyecske, hogy ot nē daridózzának, mā, nē légyenek ot az udváron, mer ot mosogáttnak még pucónak össze, még mindēnt, azok az ásszonyok, akik ot pucónak, ázt á, mer házná vót a lakodalom, ki köllēt a szobát is takarítottani másnáp, mer a nágyszobábá vót a lakodalom, még ot lē vót nyúzva, az(t) meszeltek még... S ákkor, ugyē, egy kicsit elmēni a háztú.

(– De amikor hazaértek, akkor miért kellett mosdatni?)

– Hát a pénzér. Hogy mondjám, azé ápró pénzér, ámit ádták, nem vót annak sēmmi, sēmmi hátere, nem tudok az felí, hogy hátere lét vóná. Hát a menyasszony megmosdatot, ákkor kápot. Én ásszonyom is mosdatot, akkor a komá vezette, ember vót, ... vezette a kútrá... Csak ázok az emberek mēntek el, ákire othun nem vót szíkség.

(– Hányban nősült maga?)

– 1924. május 12-én.

(– A maga lakodalma után maradt még ez a szokás?)

– Ha jól tudom, nekem vót az utolsó nagy rózsám, és a szokás is ez meghalt, hogy meddig tártot még azt nem tudom, de nem sokáig tártot ez a szokás. Hogy básszá még, hogy tē

rá vágy szorúvá árrá pár dinárrá, ugye, mer má ákkó á dinár vót á fé cél, hogy ra vagy tē árrá szorúvá, árrá pár dinárrá, nem. Akkor ázok á ményecskék is ot szuszogtak avval á idésekkel... Például azt á, nekem á idésebbek mesélték azt, hogy ázé ké menni kútrá, mer á lakodalom it történik, és it ki ké pucóni á házát... rendbetenni, és beköltözni, hát ákkor tisztán vännák, ákkor ot az udvaron nagyon daridózták még egy kicsit és elmút á lakodalom.”

(*Elmondta Nagyfejű János, szül. 1902-ben.*)

Két adatközlőnkől csupán á reggeli mosdatás szokásához kapcsolódó népdalokat sikerült lejegyeznünk.

- IV. „Réggē vān hármāt,
Fāzik á lábom,
Nem fogok itt álni,
Lovā étetni,
Kocsit hájtáni.”

(*Énekelte özv. Antalovicsné Deák Verona, szül. 1906., megh. 1982*)

- V. „Nácá Káttá, Nácá Káttá mēn á kútrá.
Nem tálál á, nem tálál á gyálogutrá.
Édēsányjá, édēsányjá mutogássá,
Áz á hírés Zsódi Pista csalogássá.
Édēsányjá, édēsányjá mutogássá,
Áz á hírés Zsódi Pista csalogássá.

Katarinē, Katarinē idē búná.
Nétyē sztāti, nétyē sztāti pēskām pútá.
Szlátká májká, szlátká májká pokázálá,
Szteván Zsódi, Szteván Zsódi hodi válá.
Szlátká májká, szlátká májká pokázálá,
Szteván Zsódi, Szteván Zsódi hodi válá.”

(*Énekelte özv. Bazsantikné Kerhút Erzsébet, szül. 1917-ben*)

Mint láthattuk, adatközlőink emlékezéseiből nem egyformán rajzolódik ki á szokás élete. Ma már ez szinte el sem várható á sok „nem tudom már” korában. De összefoglalásként elmondhatjuk á következőket:

1. A hajnali mosdatás szokásának elterjedtségét immár újabb ponttal szaporítottuk.

2. A szokás eltiltásának időpontja, mint Jung Károly idézi hivatalos okiratból, az 1897. év. Népszokást azonban máról holnapra megszüntetni nem lehet. Az elhalási folyamat vidékenként eltérő. Így Kupuszinán is valamivel tovább élt, s még századunk tízes-húszas éveiben is szerves része volt á lakodalomnak á reggeli mosdatás.

3. A kultúrák egymásra gyakorolt hatását egy dal két nyelven történő előfordulásával még nem lehet bizonyítani. Az itt közölt szláv nyelvű szöveget 1981-ben jegyeztük föl népdalkutatás közben. Szövegéből számunkra kideríthetetlen az eredet, bár adatközlőnk szlováknak tudta. Minden kupuszinai tudja, hogy őseink együtt éltek á szlovákokkal, az eredeztetés így adatközlőnk számára sem jelentett problémát. Ha á magyarok lakodalmanak, amelyben rokon, ismerős szlovákok is vendégeskedtek, ismert, és ez immár bizonyított, dala az említett, miért ne lehetett volna az á falu más nemzetiségű lakosainál is? Vagy fordítva? Á kölcsönhatás legszebb példája lehet ez á daltöredék.

4. A feledésbe bukó múlt itt felcsillanó emlékfoszlányaiból nem értelmezhető ez á szokás egyöntetűen. Á pénzszerzési lehetőség kínálkozik legelfogadhatóbb-

nak, ám valószínűleg, mint Jung Károly állítja, más gyökerei vannak e rítusnak. Érdekes mozzanat a kupuszinai anyagnak az a közlés, hogy a menyasszony menyecske vize hasznos. Talán nem túl merész az a feltételezés, hogy ez bizonyos termékenységi hiedelmekkel kapcsolatos adat, hiszen az újasszony-új ember személyéhez más ilyen hiedelem is kapcsolódik. A nászéjszaka cselekmény-mozzanataihoz köthető az ugyanott említett gatyá-pendely előfordulás is, melyek köztudottan a szexualitás gondolatának hordozói a nép körében, például a magyar népdalokban: Az első, férjével töltött éjszaka után a menyecske szimbolizálhatja a termékenységet, a megfogantatást, melynek ősi kultusza közismert. Pogány eredetű szokás rejlene a hajnali mosdatásban? Kockázatos állítás, bár feltevésnek nyilván elfogadható. Néprajztudományunk sok ilyen feltevésből, ezek kikutatásából építi a maga tornyait.